

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΛΗΜΗ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Συνδεδεικός κρίκος Ρωμαιοκαθολικής και Ορθοδόξου Εκκλησίας

● Του Δρα Αντώνη Πρωτοπαπά
Ιστορικού-Ερευνητή

Η βασιλική του Αγίου Κλήμη στη Ρώμη αποτελεί ένα ναό εξαιρετικής ομορφιάς όπου φιλοξενείται και αναπαύεται η μεγαλύτερη πνευματική αποστολική φυσιογνωμία του Βυζαντίου, ο Κύριλλος. Ο Άγιος Κλήμης ήταν ο δεύτερος Πάπας της Ρώμης, συγγραφέας της ξακουστής επιστολής προς τους Κορινθίους, που γράφτηκε το 96 μ.Χ. Εξορίστηκε στην Κριμαία από τον Αυτοκράτορα της Ρώμης Τραϊανό (98 - 117) και τελικά, αφού υπέστη μαρτυρικό θάνατο, σιδηροδέσμιος ρίχτηκε στη Μαύ-

Μεγάλου Φωτίου σε αποστολή στη χώρα των Χαζάρων, σταμάτησαν στη Χερσώνα και ανακάλυψαν τα οστά του Αγίου Κλήμη, τα οποία μετέφεραν μαζί τους αργότερα στη Ρώμη, γινόμενοι αντικείμενο ενθουσιώδους υποδοχής από το ιερατείο και τον λαό της Ρώμης.

Τα γεγονότα γύρω από την ανακάλυψη των λειψάνων του Αγίου Κλήμη στη Χερσώνα βρίσκονται σ' ένα έγγραφο με τίτλο «Θρύλος της Χερσονήσου», υψίστης ιστορικής σημασίας. Αποτελεί την πιο αυθεντική εξιστόρηση των γεγονότων, γραμμένο από τον ίδιο τον Κύριλλο, παρόλο που αυτός στην ταπεινοφροσύνη του αποσιωπά τον δικό του καθοριστικό ρόλο. Το ελληνικό πρωτότυπο έργο, όπως και το παλαιοσλαβικό, έχουν χαθεί, και το σημερινό κείμενο είναι αυτό μιας κακής λατινικής μετάφρασης του δέκατου έκτου αιώνα, που πολύ απέχει από το κάλλος και την ποιητική έμπνευση του πρωτότυπου. Η ομορφιά του ελληνικού κειμένου προκάλεσε τον θαυμασμό του Ρωμαίου ελληνιστή βιβλιοθηκάρου της εποχής Αναστασίου. Στον «Βίο Κωνσταντίνου (Κύριλλου)» αναφέρονται μερικές λεπτομέρειες της όλης επιχείρησης ανακάλυψης των λειψάνων, κατά τις οποίες, όταν ο Κύριλλος συγκέντρωσε αρκετές πληροφορίες και γνώσεις, του εγεννήθη μεγάλη επιθυμία να ανακαλύψει τα λείψανα του Αγίου Κλήμη, και να τα ενταφιάσει, ως έπρεπε. Όταν ήταν έτοιμος, κάλεσε τον τοπικό πληθυσμό να τον ακολουθήσουν, δηλώνοντας «Πιστεύω στον Θεό κι εναποθέτω τις ελπίδες μου στον Άγιο Κλήμη πως θα τον βρω και θα τον βγάλω από τη θάλασσα, και ούτω και εγένετο. Να πώς περιγράφει ο ίδιος την ανακάλυψη των λειψάνων: Όταν ψάλλαμε το έκτο άσμα, σ' ένα σημείο,

Ψηφιδωτό του Χριστού. Αψίδα Βασιλικής Αγίου Κλήμη

ρη Θάλασσα κοντά στη Χερσώνα. Στον ναό του στη Ρώμη υπάρχουν τοιχογραφίες στον αριστερό τοίχο του επιθέματος, στο πάνω μέρος του ναού, οι οποίες περιγράφουν τις σκηνές αυτές. Εφτά αιώνες μετά ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος, μεταβαίνοντας εκ μέρους του Αυτοκράτορα του Βυζαντίου και του Πατριάρχη

που έλεγε «Ο Θεός προστατεύει τα οστά των Αγίων», όπως στους Ψαλμούς του Δαβίδ, έλαμψε η αγία κεφαλή του ένδοξου Κλήμη, την οποία είδε πρώτος ο διηγητής της ιστορίας αυτής (ο Κωνσταντίνος).

Όταν η χαρά του Πνεύματος φοίτησε σε όλους με το πολύτιμο άρωμά του, και μας γέμισε με ευτυχία, ξαφνικά ξεπρόβαλαν από το βάθος φωτεινά άστρα και κομμάτια των υπόλοιπων διατηρημένων μελών, τα ίδια τα ιερά χέρια με τους μακάριους μηρούς και ολόκληρα τα άλλα μέλη... Αμέσως μετά εμφανίστηκε επιτέλους και η άγκυρα, που είχε προσδεθεί στον λαιμό του. Η άγκυρα διατηρήθηκε λόγω της σκληρότητας του μετάλλου. Αμέσως μετά, με τη συμμετοχή όλων, διεξήχθη όλη την νύκτα μεγαλόπρεπο θείο εγκώμιο και ευχαριστήριο τελετή. Στη λειτουργία πρωτοστατούσε ο Σεβασμιος Επίσκοπος, που κρατούσε το ιερό φέρετρο μαζί με την κεφαλή του Αγίου και ύστερα μ' ένα πιστό την τοποθέτησε σε κιβωτό».

(Η μετάφραση αυτού του έργου του Κυρίλλου, όπου δίδονται οι λεπτομέρειες της ανακάλυψης των λειψάνων και της μεταφοράς των, έγινε από μια πρώτη τσεχική μετάφραση του 16ου αιώνα από εμένα και έχει δημοσιευθεί ολόκληρη στο βιβλίο μου «Κύριλλος και Μεθόδιος ανάμεσα στους Σλάβους», έκδοση Πολιτιστικού Ιδρύματος Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2006).

Ο ναός λοιπόν του Αγίου Κλήμη στη Ρώμη ενέχει ιδιαίτερη σημασία για όλο τον Χριστιανικό κόσμο, γιατί απεικονίζει σκηνές από τη ζωή και τη δράση των δύο φωτιστών Κυρίλλου και Μεθοδίου και αποτελεί έμπρακτη έκφραση της ενότητας της Ρωμαιοκαθολικής και Ορθοδόξου Εκκλησίας, εφόσον εδώ έχει ταφεί ο μέγας πνευματικός εκπρόσωπος του Βυζαντίου Κύριλλος. Γι' αυτό και η επίσκεψη της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας Κύπρου, με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο Β' στο Βατικανό στη Βασιλική του Αγίου Κλήμη πριν δύο χρόνια, υπήρξε σημαντική και συμβάλλει στην περαιτέρω προσέγγιση των δύο Εκκλησιών, της Δυτικής και Ανατολικής. Πιο κάτω κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή για το πώς οι δύο αδελφοί κατέληξαν στη Ρώμη.

Μόλις ο Κύριλλος και Μεθόδιος επέστρεψαν από τη χώρα των Χαζάρων στην Κωνσταντινούπολη, μια αντιπροσωπεία του ηγεμόνα της Μεγάλης Μοραβίας Ratislan παρουσιάστηκε ενώπιον του Αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' με την παράκληση, όπως αποσταλούν στη χώρα του «τοιούτοι άνθρωποι... οΐτινες οικοδομήσουσιν ήμεις εις πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν». Και η επιλογή πέφτει ξανά στον Κύριλλο και τον αδελφό του Μεθόδιο, εξοπλισμένους με το αλφάβητο για τους Σλάβους, που είχαν ήδη επινοήσει, και με τα κυριότερα μέρη των Ευαγγελίων, μεταφρασμένα στη sla-

Η Βασιλική του Αγίου Κλήμη στη Ρώμη

βική γλώσσα. Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ξεκίνησαν για τη Μεγάλη Μοραβία το 863. Όταν έφθασαν στη χώρα έγιναν ενθουσιωδώς δεκτοί από την αυλή του ηγεμόνα Ratislan και σύσσωμου του λαού. Στη χώρα έμειναν 40 περίπου μήνες, μέχρι του 867, έχοντας επιτύχει εντυπωσιακά αποτελέσματα και φέρνοντας σε πέρας το μεγαλύτερο αποστολικό έργο του Βυζαντίου. Πρέπει να τονισθεί πως οι δύο αδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος αντιμετώπισαν από την αρχή την έντονη εχθρότητα του γερμανικού κλήρου που ήδη υπήρχε και δρούσε στη χώρα και στις γειτονικές επισκοπές Salsbourg και Rassau και που συνεχώς υποσκαπταν και συκοφαντούσαν τους δύο αδελφούς στη Ρώμη. Έτσι οι δύο αδελφοί βρισκονταν υπό δοκιμασία, μόνοι και απροστάτευτοι, με το Βυζάντιο πολύ μακριά, να τους προσφέρει οποιαδήποτε βοήθεια, και με τη Ρώμη αμφιταλαντευόμενη και αναποφάσιστη. Καθ' οδόν στην επιστροφή σταμάτησαν στη Βενετία, έχοντας στις αποσκευές τους τα λείψανα του Αγίου Κλήμη. Ο Πάπας Νικόλαος κάλεσε τους δύο αδελφούς στη Ρώμη, για να ακούσει από τους ίδιους για το αξιοθαύμαστο ιεραποστολικό έργο που επιτέλεσαν σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα.

Στο μεταξύ ο Νικόλαος πεθαίνει και τον Δεκέμβρη του 867 ενθρονίζεται ο νέος Πάπας Αδριανός ο Β'. Κι αυτός ήταν μέγας θαυμαστής του έργου των δύο αδελφών, και ήλπιζε ταυτόχρονα πως αυτοί θα μπορούσαν να παίξουν θετικό ρόλο στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ Ρώμης και Βυζαντίου, που ήταν ιδιαίτερα άσχημες.

Η υποδοχή, που έτυχαν στη Ρώμη οι δύο αδελφοί, με επικεφαλής τον ίδιο τον Πάπα, το ιερατείο, τους Έλληνες μοναχούς και τον λαό της Ρώμης υπήρξε μεγαλειώδης. Αυτές οι σκηνές απεικονίζονται με θαυμάσιο τρόπο στις τοιχογραφίες της εκκλησίας του

Η λύτρωση της ανθρωπότητας και της δημιουργίας που έφερε η Σταύρωση του Θεανθρώπου Χριστού. Ψηφιδωτό αφίδας Βασιλικής Αγίου Κλήμη

Αγίου Κλήμη στη Ρώμη. «Ο Πάπας παρέλαβε τα ολαβικά βιβλία, τα οποία οι δύο αδελφοί είχαν μαζί τους, τα ευλόγησε και απέθεσεν αυτά εις τον ναόν της Αγίας Μαρίας, τον ονομαζόμενον Φάτνη, και ετέλεσεν επ' αυτών την λειτουργίαν. Τότε ο Πάπας διέταξε δύο επισκόπους, τον Φορμόζον και τον Γκόντριχον, να χειροτονήσουν τους Σλάβους μαθητάς. Μετά την χειροτονίαν ετέλεσαν ούτοι την λειτουργίαν εις ολαβικήν γλώσσαν εις τον ναόν του Αγίου Πέτρου... Κατόπιν ετέλεσαν ολαβιστί την λειτουργίαν την νύκτα επί του αγίου τάφου εις τον ναόν του μεγάλου διδασκάλου των εθνικών Αποστόλων Παύλου ...»

(Βίος Κωνσταντίνου)

Οι σκηγές αυτές απαθανατίζονται και σώζονται μέχρι τις μέρες μας στις τοιχογραφίες της βασιλικής του Αγίου Κλήμη στη Ρώμη, όπου εδώ λίγο αργότερα έμελλε να ταφεί και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος /Κύριλλος. Στη συνέχεια ο Πάπας Αδριανός ο Β' παρέλαβε τα ολαβικά βιβλία, που οι δύο αδελφοί έφεραν μαζί τους, και τα καθαγίασε, τοποθετώντας τα επάνω στην Αγία Τράπεζα.

Θάνατος του Κωνσταντίνου (Κυρίλλου)

Από νεαρής ηλικίας ο Κωνσταντίνος (Κύριλλος) δεν φημιζόταν για την καλή του υγεία. Τα συνεχή ταξίδια, η απόλυτη αφοσίωσή του στο καθήκον, η σκληρή δουλειά και οι πολλές αντιξοότητες, που καθημερινά αντιμετώπιζε, και προ παντός η πολλή του ευαισθησία τον έφεραν στο χείλος του τάφου. Κουρασμένος, έπεσε σοβαρά άρρωστος στη Ρώμη και τότε, σύμφωνα με μια βυζαντινή συνήθεια, πριν από τον

θάνατό του, ζήτησε να καρεί μοναχός. Η κουρά έγινε, και του δόθηκε το όνομα Κύριλλος. Νιώθοντας ότι το τέλος πλησιάζει, έγραψε: «Από δω και μπρος, ούτε του αυτοκράτορα, ούτε και άλλου κανενός, θα είμαι υπηρέτης πάνω στη γη, παρά μόνο του Θεού». Λίγο πριν από το τέλος κάλεσε τον αδελφό του Μεθόδιο και του είπε: «Βλέπεις, αδελφέ, ήμασταν ζευγάρι, που οργώσαμε το ίδιο αυλάκι, και εγώ πέφτω πάνω στο χωράφι, τελειώνοντας τις μέρες μου. Εσύ αγαπάς πολύ το όρος (δηλ. τον Όλυμπο, μοναστήρι στη Μικρά Ασία), δεν μπορεί όμως για χάρη του όρους να εγκαταλείψεις τη διδασκαλία σου, γιατί περισσότερο από κάθε τι άλλο μέσα απ' αυτή θα σωθείς».

Έφυγε σε ηλικία 42 ετών, στις 14 Φεβρουαρίου 869. Ο πρόωρος θάνατος του Κυρίλλου προκάλεσε μεγάλη θλίψη και συγκίνηση σ' ολόκληρο τον λαό της Ρώμης, ιδιαίτερα στον Μεθόδιο, που απ' εδώ και μπρος θα συνέχιζε την πορεία του χωρίς την αγαθή παρουσία του αγαπημένου του αδελφού. Ο Πάπας παρήγγειλε σ' όλους τους Έλληνες, που έμεναν στη Ρώμη, και όλους τους κατοίκους της Ρώμης να συνοδεύσουν την εκφορά «ως εάν ήτο αυτός ούτος ο Πάπας». Τότε ο Μεθόδιος παρεκάλεσε τον Πάπα, όπως συνοδεύσει τη σορό του αδελφού του πίσω στην πατρίδα, ως ήταν η επιθυμία της μητέρας τους. Ο πάπας πρόθυμα απεδέχθη την παράκληση, ο νεκρός τοποθετήθηκε σε σαρκοφάγο και, αφού ετοιμάστηκε, ήταν έτοιμος για το ταξίδι της επιστροφής. Ορισμένοι όμως Ρωμαίοι επίσκοποι εζήτησαν από τον Πάπα, όπως ταφεί στη Ρώμη, εφόσον εκεί κατέληξε στο τέλος της ζωής του και εφόσον η ζωή και το έργο του ταυτίζεται με τον ίδιο τον Άγιο Κλήμη. Ετσι και εγένετο. Σύσσωμος ο λαός της Ρώμης συνόδευσε τον νεκρό στην τελευταία του κατοικία και «απέθεσαν αυτόν εις τον τάφον μετά της σαρκοφάγου εις την δεξιάν πλευράν του θυσιαστηρίου του ναού του Αγίου Κλήμεντος».

Ο πρόωρος θάνατος του Κυρίλλου εσήμαινε για την αποστολή του Βυζαντίου στη Μοραβία και Παννονία μια μεγάλη απώλεια, που συνέβη σε μια περίοδο μεγάλων ανακατατάξεων στην ηγεσία της Κωνσταντινούπολης ύστερα από τη δολοφονία του αντιβασιλέα Βάρδα και λίγο αργότερα του ίδιου του Αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' και την αντικατάσταση του Πατριάρχη, φίλου και προστάτου των δύο αδελφών, Φωτίου. Κανείς δεν μπορούσε να προβλέψει ποιες θα ήταν οι συνέπειες στις σχέσεις Κωνσταντινούπολης - Ρώμης.

Ακριβώς στη στιγμή αυτή ο ηγεμόνας της Παννονίας Kocel ζήτησε από τον Πάπα Αδριανό Β' να αποστείλει «τον διδάσκαλόν μας Μεθόδιο» πίσω στην Παννονία. Όταν ο Μεθόδιος είδε πως ο Πάπας ήταν διατεθειμένος να ικανοποιήσει την παράκληση του Kocel, έθεσε τον εαυτό του στη διάθεση του Πάπα κι

έτσι επιστρέφει πάλιν στη Μοραβία – Παννονία σαν Επίσκοπος, εκπρόσωπος τώρα και της Ρώμης.

Η βασιλική του Αγίου Κλήμη έχει ιδιαίτερα μεγάλη ιστορική αξία, γιατί απεικονίζει γεγονότα που σχετίζονται άμεσα με το φωτιστικό έργο των δύο αδελφών, και συγκεκριμένα απεικονίζει πραγματικές παραστάσεις της υποδοχής που αυτοί έτυχαν στη Ρώμη, και τον θάνατο του Κυρίλλου. Οι ζωγραφίες στον ναό υπολογίζεται πως ζωγραφίστηκαν το 870 (ένα χρόνο μετά τον θάνατο του Κυρίλλου) και απεικονίζουν τα πραγματικά προσωπικά χαρακτηριστικά των δύο αδελφών, όταν ζούσαν, γιατί πολύ λίγες ή καθόλου εικαστικές παραστάσεις των δύο αυτών φωτιστών σώζονται σήμερα. Και δεύτερο και το σπουδαιότερο η βασιλική αυτή συμβολίζει την ενότητα της αποστολικής Εκκλησίας του Χριστού Δύσης και Ανατολής, φιλοξενώντας εδώ στη Ρώμη τη μεγαλύτερη πνευματική και αποστολική φυσιογνωμία του Βυζαντίου.

Οι τοιχογραφίες και τα ψηφιδωτά απαθανατίζουν ορισμένα σημαντικά γεγονότα, όπως για παράδειγμα το ψηφιδωτό όπου ο Απόστολος Πέτρος ζητεί από τον Άγιο Κλήμη «να ατενίζει προς τον Χριστόν», το «Δενδρο της Ζωής» και οι ζωγραφίες στο κάτω μέρος του νάρθηκα της βασιλικής, όπου απεικονίζονται οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος, μεταφέροντας τα οστά του Αγίου Κλήμη στη Ρώμη, γινόμενοι ενθουσιωδώς δεκτοί από το ιερατείο και τον λαό της Ρώμης. Στο μετάλλιο του Αγίου Κλήμη είναι αναγραμμένη η νουθεσία του Αγίου Κλήμη: «Αναζητήσατέ με στην προσευχή, αποφεύγετε τις βλαβερές σκέψεις».

Στο κάτω μέρος της βασιλικής, δίπλα στη βόρεια είσοδο, ζωγραφίστηκε η πρώτη παράσταση μετά τον θάνατο του Κυρίλλου. Στο κέντρο της σύνθεσης παριστάνεται ο Χριστός ανάμεσα στους Αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ. Τον Κύριλλο οδηγεί ο Αρχάγγελος Γαβριήλ και ο Άγιος Κλήμης. Τον Μεθόδιο ο Αρχάγγελος Μιχαήλ και ο Απόστολος Ανδρέας. Οι ίδιοι οι δύο αδελφοί παρουσιάζονται σαν μοναχοί με ιδιαίτερα τονισμένα τα φυσιογνωμικά τους χαρακτηριστικά. Υπολογίζεται πως οι παραστάσεις ζωγραφίστηκαν γύρω στο έτος 870 και παρόλο που είναι πολύ καταστραμμένες, κατά μερικούς ειδικούς απεικονίζουν την πραγματική εικόνα των αδελφών, όταν ζούσαν.

Η δεύτερη παράσταση στον νάρθηκα παρουσιάζει

την ίδια τη σκηνή της μετακομιδής των λειψάνων του Αγίου Κλήμη. Η ζωγραφική αυτή χρονολογείται τον 11ο αιώνα. Στη μετακομιδή των λειψάνων τους δύο αδελφούς συνοδεύει ο Πάπας Αδριανός. Ο Κύριλλος φέρει φωτοστέφανο. Μια άλλη παράσταση απεικονίζει, πιθανώς, την αποστολή των δύο αδελφών στη χώρα των Χαζάρων.

Η επιτάφιος εικόνα διατηρεί τα πραγματικά χαρακτηριστικά του προσώπου του Κυρίλλου, στα οποία αντικατοπτρίζεται ο χαρακτήρας του: Το υψηλό μέτωπο, το γεμάτο από σκέψεις βαθύ βλέμμα, το μακρουλό θλιμμένο πρόσωπο, σοβαρό και ήπιο μαζί. Από το 1677 ο ναός του Αγίου Κλήμη τέθηκε υπό την επίβλεψη Ιρλανδών δομικανών μοναχών. Δυστυχώς το 1798, κατά τη διάρκεια της Γαλλικής κατοχής

Ψηφιδωτό, που παριστάνει τον Απόστολο Πέτρο και τον Άγιο Κλήμη. Αψίδα Βασιλικής Αγίου Κλήμη

της Ρώμης, το λείψανο του Αγίου Κυρίλλου εξαφανίστηκε. Τελικά βρέθηκε ένα μέρος των λειψάνων στην κατοχή της οικογένειας των ευγενών Αντιποι – Ματεΐ. Το 1963 μια από τις πριγκίπισσες και άλλα μέλη της οικογένειας πρόσφεραν στον Πάπα Παύλο τον Στ' τα λείψανα του Αγίου Κυρίλλου και αυτός με τη σειρά του τα πρόσφερε το 1976 στη γενέτειρά του πόλη, τη Θεσσαλονίκη, όπου και εναποτέθηκαν στον ναό των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου. ■

**Οι φωτογραφίες είναι παρμένες από το βιβλίο «San Clemente Roma», Collegio San Clemente, Roma, 1992.*

Πηγές:

- Βίος Κωνσταντίνου Μετάφραση Αναστασίου Ι. Ε.
- Βίος Μεθοδίου Μετάφραση Αναστασίου Ι. Ε.
- Dvornik F. «Byzantine Missions among the Slavs, SS Constantine Cyril and Methodius» New Brunswick, N. J. 1970

«Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance» Byzantinoslavica 1, Praha 1933

- Αντώνης Πρωτοπαπάς «Κύριλλος και Μεθόδιος ανάμεσα στους Σλάβους» Πολιτιστικό Ίδρυμα Ιεράς Μονής Κύκκου, 2006